

KATONA CSABA

TŰZVÉSZEK BALATONFÜREDEN A 19. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

Kisfaludy Károly népszerű almanachja, az Aurora lapjain Kultsár István a következőképp méltatta Balatonfüred fürdőjét 1822-ben: „Savanyú-vizeink olly bőséggel vannak, hogy azoknak sokaságát-é, vagy hathatóságát inkább tsudáljuk? méltán kételkedhetünk. Ezek között a Füredi elsőséget érdemel: mert Savanyú-vize orvos erejére nézve akármellyikkel

vetekedhetik: Vidékének tsuda szépsége pedig mindnyáját felülmúlja. Úgy, hogy azt nem csak Hazánk: hanem egész Európa ritkaságának mondhatjuk.” Még ha ezekben a szavakban akad is némi jóindulatú elfogultság, az tény, hogy a füredi fürdő ekkoriban már csakugyan az ország egyik legkevesetebbet fűrdőhelye volt, amelyet gyógyhatása mellett mindinkább

keresnek fel szórakozási célokkal is a vendégek, e tekintetben pedig csakugyan kiemelten fontos szerep jutott a szép tájnak, Tihany, a festői hegyek és várromok közelségének, valamint magának, a Balatonnak.

Füred a reformkort és 1848–49-et követően is megőrizte rangját a magyarországi fürdők között, majd az Osztrák–Magyar Monarchia létrejötte után is az egyik legnépszerűbb fűrdőhely maradt az országon belül, holott ekkorra – a közlekedés fejlődése, a vasútvonalak kiépülése révén – már mind könnyebben elérhetőek voltak a nagyhírű ausztriai (Bad Ischl, Baden bei Wien, Bad Gastein) és csehországi (Karlsbad, Marienbad, Franzensbad) fűrdőhelyek is. Történt mindez annak ellenére, hogy a bencés apátság tulajdonában lévő füredi fűrdőtelepet a 19. század első felében két ízben is nagy tűzvész pusztította. Meglepő módon azonban ezek az egyébként szomorú tüzesetek még elő is segítették a füredi fűrdő fejlődését. Hogy ezt a látszólagos ellentmondást feloldhassuk, érdemes részletekbe menni megismerni ennek a két tüzesetnek a keletkezését, de legfőbbképpen következményeit.

Maga a Savanyúvíznek nevezett fűrdőtelep a 19. század elején még teljesen különállt a tőle északabb-

ra fekvő falutól, Fűredtől. A fűrdőtelep közvetlenül a vízparton helyezkedett el és lényegében azonos volt a jelenlegi központtal, a Gyógy térrel, akkori nevén a sétatérrel. Ennek északi oldalát a Kisfaludy Sándor kezdeményezésére épült színház¹ zárta le. A tér keleti részét foglalta el az Ő-fűrdőház, amelyben a kádas fűrdők voltak s szállást is lehetett benne kapni. A

nyugati oldalán magasodott a Nagyvendéglő épülete, mellette a Postaház, ezektől délebbre az emeletes Horváthház, az országos hírnévre szert tett Annabálok színhelye. A tér Balatonra néző déli részét korábban az úgynevezett alsó-traktérház zárta le. Mivel kedvezőtlen fekvése révén takarta a kilátást a Balatonra, tervbe volt véve lebontása.²

A fűrdő tulajdonosa a tihanyi bencés apátság volt, így mindenkori fejlesztése jelentősen függött az apát, valamint a pannonhalmi főapát személyétől. Szerencsére a bencések jó érzékkel figyeltek fel a fűrdőtelep fejlesztésében rejlő lehetőségekre (Lécs Ágoston tihanyi apát volt az, aki először készítettet kütházat – még fából – az egyik forrás fölé: „A nevezett apát 1743. körül a források egyikét oduba foglaltatá, közelében fabódét emeltetett, s a környéket valamennyire kicsinosította.”), így Füred viszonylag egyenletes fejlődés közepette őrizhette meg rangját több, mint egy évszázadon át.

Az 1820-as évek elején némiképp nagyobb lendülettel indult meg a fűrdő fejlesztése, ezt példázza a már említett balatoni hidegfűrdő létrejötte, de szintén 1822-ben hoztak létre Fűreden egy kórházat is, amely a fűrdőn megbetegedett szegények gyógyítását szolgálta 400 forint alaptőkével, amelynek kamatai fedezték a gyógykezelések költségeit. Ezt az ígéretesnek tűnő fejlődést törte derékba az a tűzvész, amely 1826. augusztus 15-én tört ki és gyakorlatilag az egész fűrdőtelepet elhamvasztotta.

A fűrdőtelep szomszédságában fekvő Esterházy-birtokon állt egy kocsmáépület. A tűz itt ütött ki:

„... a határt tevő kő fala kerítése mellé s a Tihanyi istállók tü szomszédságában a köz nép számára építet kortsma ház elég szomorú valósággal és tapasztalással tanította legyen azt: az Intéző Apát Urnak mely nagy kárára történt legyen az említet kortsma háznak a határt szélhez az istálló szomszédságában volt építtetése, a midőn tudni illik, nem említvén azt, hogy az Uradalomnak közönséges felelet terhe alatt álló Árendássaink jövedelme az által nevezetessen csonkult, hanem a mi legsajnálatosabb, azon fellyül közelebb lefolyt 1826k Esztendei Augusztus hónap 15-én éjfélkor onnét tűz támadván, annak lángjai tüstént a szomszéd istállókra általtsaptak, – és ezeket, azután a Ferdő emeletes háznak, még is a közepső kútnak tetejét, – más részül, egy másik emeletes házat, a többi távulabb levő istállókat, Fészeket, az egész Alsó Traktér házat, hajduk lakásával együtt hamuvá tették, és Harmincz ezer forintokkal ki nem pótolható károkat okoztak.”

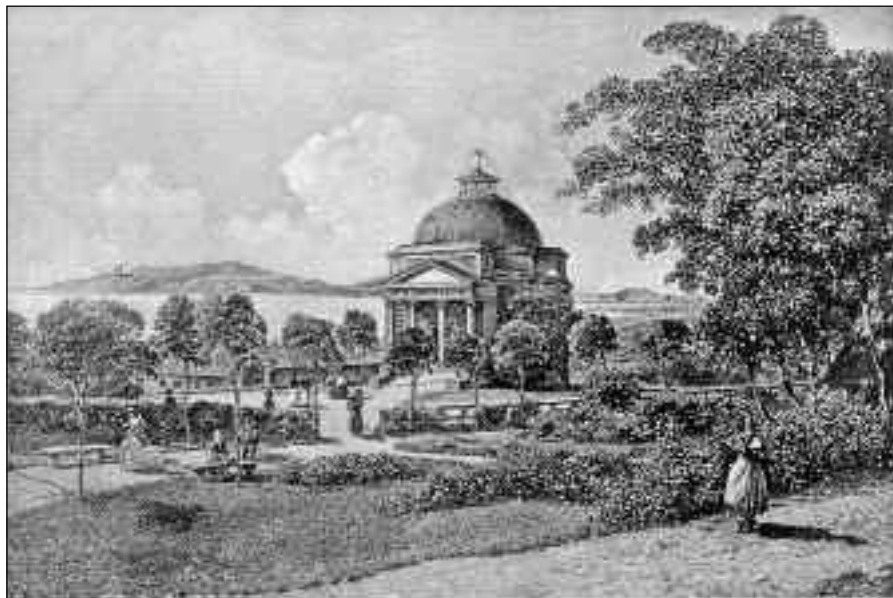
Hogy magát a tüzet konkrétan mi okozta, sajnos nem tudjuk pontosan. Az biztos, hogy fészke az Esterházy-birtok területén lévő kocsma volt, ahonnan a lángok gyorsan tovaterjedtek az előregedett istállókön keresztül a fürdőépületekre is. Leginkább a Gyógy tér déli részén álló ún. alsó traktérház szenvedett súlyos károkat. Ugyanakkor szerencse, hogy dacára annak, hogy a tűz éjjel tört ki és az egész fürdőtelepre kiterjedt, emberéletben nem esett kár. Ez valószínűleg jórészt annak volt köszönhető, hogy augusztus a 19. század első felében még utóidénynek számított, így igencsak kevesen tartózkodtak a fürdőépületekben.

A tűz a tihanyi apátságnak tetemes anyagi kárt okozott, ráadásul az apátságot sürgette a tűzkár mielőbbi helyreállítása a következő évi fürdőidény

várható bevétele okán. Horváth Pál tihanyi apát kérelmére Rosos Pál és Somogyi Ádám, Zala megye tisztviselői levélben keresték meg Esterházy Miklóst, a füredi Esterházy-birtok akkori urát, amikor híre ment, hogy a leégett kocsmát az eredeti helyén újra felépíteni szándékozik: „Fő Tisztelendő Tihanyi fen neveztt Apát Ur törvényesen értesíti, s tilalmaztattya az itt sokszor tiszteltt Méltóságos Grófot a végett, és arrul, hogy ezen taval épültt, és elégett kortsma házat, honnét a Tűz támadott az előbbi helyére ujja ismét fel ne építhesse – ellenekező esetre az okozott, s okozandó minden károkra jelen Ellenmondása mellett ezeknek kerestére s kérdésbeli kortsma háznak eldöntésére nézve annak uttyára minden tartandóit fenntartja.”

Ennek a megyei felszólításnak semmiféle hatása nem volt, a leégett kocsmá hamarosan újra felépült eredeti helyén, ráadásul ezúttal nem is zsindey fedte a tetejét, mint korábban, hanem nád. Az apátság ekkor Zala megye közgyűléséhez fordult a kocsmá ügyében, arra kérve a közgyűlést, hogy a dologról magát Miklós grófot értesítsék, aki ezidőtájt Itáliában időzve, valószínűleg mit sem tudott a Füreden történekről és csupán uradalmi tisztviselői azok, akik nem teljesítik az apát kérését: „... azt feltenni sem lehetne, hogy a veszedelemnek tudtára esése után a Birói Intés, és letilalmazás ellenére ezen paraszt kortsma háznak ujabb felépíttetése az Ő tudtával történt volna, s így reményleni méltán lehetne, hogy ha kivált egy Vármegyei Közönség a környülállásoknak őszinte előterjesztésével Magát a Tisztelt Gróffnál egyenessen Magánál közben vetné, az ebbéli tsekély jövedelmét a köz jótekinetéből bizonyossan feláldozná!”

Az apátság ügyében azonban a vármegye nem járt el, az új kocsmá háborítatlanul működött tovább, szerencsére azonban több veszedelem nem származott onnan a fürdőtelepre. A tűz okozta károkat az apátság több mint 32 000 forintnyi költséggel állíttatta helyre oly módon, hogy a megrongálódott épületeket helyrehozatta, a teljesen leégett istállókat újra felépíttette (tervezőjük Lechner Mátyás volt), egyedül a leginkább károsodott, a Gyógy teret dél felől lezáró s így a tóra való szabad kilátást akadályozó alsó traktérházat nem újították fel. Ennek az épületnek a lebontását célszerűtlen helyzete miatt már az

1821-ben Füreden járt József nádor is javasolta és a bontás terve azóta húzódozott. Ily módon a tűz bizonyos értelemben hasznára is volt a fürdőnek, mivel meggyorsította az amúgyis elkerülhetetlen felújítások, változtatások elvégzését. Az alsó traktérház helyett a Posta-háztól nyugatra építettek fel egy 16 szobás épületet, amely teljesen átvette az alsó traktérház funkcióját.

Az ezt követő néhány év további felújításokkal telt el. Füred közben új épülettel is gazdagodott, amely észak felől zárta le a fürdőtelep központját: ez volt a Kisfaludy Sándor kezdeményezésére létrejött színház, a Dunántúl első kőszínháza, melyet 1831. július 3-án avattak fel. A színház – Kisfaludy akarátának megfelelően – csak magyar nyelven adott elő, ez is tovább növelte vonzerejét. A felélénkülő fürdőéletet azonban 1834-ben újabb tűzvész zavarta meg.

A tűz fészke ezúttal a Horváth-ház volt. A ház akkori tulajdonosa, Szentgyörgyi Horváth Ágoston Anna lányának névnapját bállal készült megünnepelni július 26-án: ez volt a nem is sokkal később olyannyira híressé vált Anna-bál (az elsőt 1825-ben tartották). A tűz kitörésének idejét nem lehet pontosan meghatározni, mivel az utólag felvett jegyzőkönyvben július 18-a szerepel dátumként, ez a dátum azonban többszöri módosítás után került az iratra. Valószínűbb, hogy a tűz az Anna-bál napján, július 26-án tört ki. A tüzet egyértelműen emberi figyelmetlenség okozta. A konyhában a főszakács éppen a fánkot igyekezett kisütetni, azonban a tészta alatt a tűz sehogy sem akart kellőképpen égni, ezért a szakács a zsírosüstből zsírt loccsantott a kialvófélben lévő lángok közé. A tűz ekkor végigfutott a zsíron és meggyújtotta az üstöt, amit a megrémült szakács kiejtett a kezéből, az égő zsír pedig szétfolyt és lángra lobbantott maga körül mindent. A tűz villámgyorsan terjedt, hamarosan a folyosók is lángban álltak és a Horváth-házban tartózkodó számtalan vendég zöme bent rekedt az emeleti nagyteremben (a Horváth-ház akkor még csak egyemeletes épület volt), ahonnan a lángok miatt képtelenség volt kitörni. Az így a házba szorult embereknek nem volt más választásuk, mint az ablakon át kiugrani az emeletről: „*A szolgák lihegve kapkodták össze a még éppen maradt derékaljakat és pihevánkosokat, de az úri családok ifjai is cipelték mindenfelől és az első emeleti erkélyről ledobálták a Gyógy-térre, azután rájuk ugráltak ifjak-vének.*” Meglepő módon – és szerencsére – emberéletben ezúttal nem esett kár, a tüzet azonban képtelenség volt megfékezni. Rövid idő alatt kicsapott a Hor-

váth-ház tetejére és mivel aznap heves szélroham is volt, hamarosan lángban állt a Horváth-házat környező többi épület is. Lángra lobbant előbb a Posta-ház (ami egyébként a nyári idényre Pestről Füredre érkező prostituáltak szálláshelye volt leginkább), majd rögtön utána a Nagyvendéglő is, azt követően pedig az Ó-fürdőház, vagyis a színház kivételével tűzbe borult az egész fürdőtelep. A színház szerencsés megmenekülését az tette lehetővé, hogy viszonylag távolabb állt a Horváth-háztól és így az első pánik elülte után maradt némi idő felkészülni a tüztől való megóvására. Ebben épp a színészek vittek a főszerepet, az akkor éppen Füreden játszó neves színész és igazgató, Komlóssy Ferenc társulata, amint azt Kisfaludy Sándor egy levele is igazolja: „*Most alázatosan bejelentem [...] Komlóssy' társaságának majd nem legfőbb érdemét, mellyet ez magának a' Füredi Színház mellett szerzett, melly valóban megismerésre való méltó. Midőn 1834 diki Julius végén a Füredi Savanyú víznél, az akkori nagy hévségben majd nem minden épület a' tűzvésznek oly sebesen martalékjává lőn, hogy a' szobák-ból is sok vendégnek csak az ablakokon kellett 's lehetett menekedni, és a Játékszínt is a' tűz jobbról balról már körül fogta: egyedül Komlóssy' társaságának köszönheti a' Színháznak megmentését: mert ennek férfi tagjai minden ruhabeli házi bútoraitak vízbe mártván, azokkal a Színház fedelét betakarták 's magok mind a háztetőn felosztva 's elhelyezkedve, bátor s' gyors kezekkel olták 's nyomák-el a levegőben oda reppentt tűznek lebbeit és szikrájait, azon vízzel, mellyet a' színésznők hasonló bátorsággal és szorgalommal hordának nekik. Ezt (magam akkor ott nem lévén) sok jelen voltaktól hallottam: kiknek idejök lehetett a nagy zűrzavarban történetekre figyelmezhetni: de különösen 's név szerint a' svécziái követségi Titoknok Philippsberg Eugén úrtól, ki, bútorának egy részét bennégett szobájában elvesztvén, tanúja volt a' Színház tüzoltói fáradhatatlan buzgalmának. Ő erősen bizonyította, hogy a Színháznak az elegéstől megmentését egyedül Komlóssy Ferenc társaságának eléggé nem dicsérhető szorgalma eszközölte.*”³

A színészek ez esetben a magukénak érzett színházat mentették sikerrel, ami érdemeikből mit sem von le. Érdekes viszont Kisfaludy levelének az a része, ahol arról ír, hogy sokaknak volt idejük megfigyelni az eseményeket a tűz idején. Ez azt mutatja, hogy mire a kezdeti pánik után némileg lecsillapodott a tömeg, addigra vélhetően már menthetetlenek voltak a lángban álló épületek, máskülönben aligha figyelték volna tétlenül a tűz

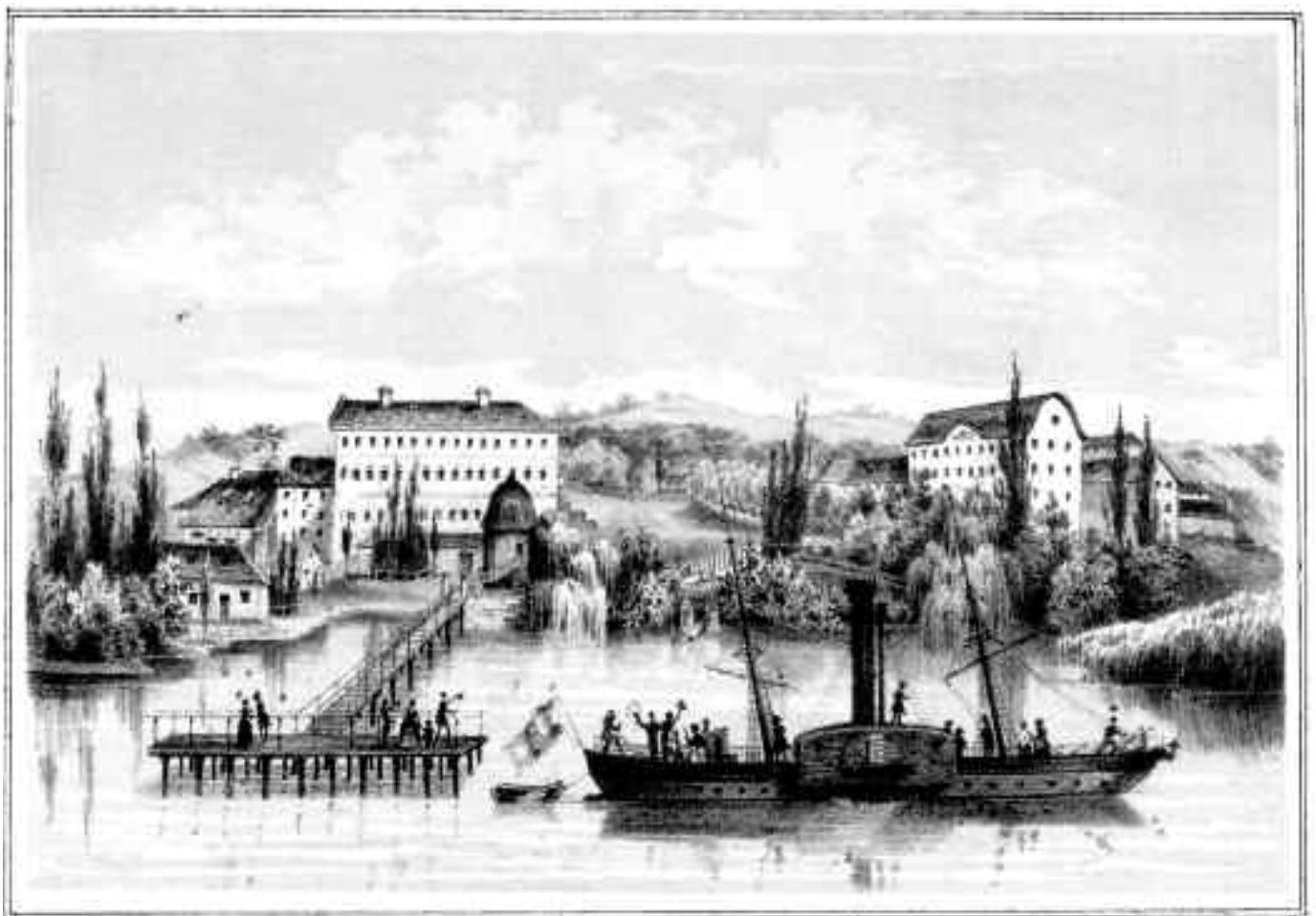
további pusztítását. Ezt támasztja alá az is, hogy minden beszámoló megegyezik abban, hogy az óriási szél annyira gyorsan vitte tova a szikrákat és a lángokat, hogy cselekedni jóformán akkor sem lett volna idő, ha a tüzet nem csak későn észlelik (mint pl. a Horváth-házban lévők): igaz, ennek viszont ellentmond a színház megmentésére tett sikeres erőfeszítés.

Az 1834. évi tűzvész több szempontból hasonlós az 1826. évihez. Egyik alkalommal sem volt halálos áldozat. A tűz pusztítását követően Packh Já-

nos mérnök tervei alapján egy jóval korszerűbb fürdőtelep épült ki.⁴ Az Ó-fürdőház mellé még egy kétemeletes fürdőépületet emeltek (Új-fürdőház) s ez a kettő immár összesen 55 szobával várta a vendégeket.⁵ Emelettel bővítették a Horváth-házat, a Posta-házat és a Nagyvendéglőt is: „Ezen épületek közül legnevezetesebbek: a Horvát-ház [...] Füred legnagyobb épülete, 105 szobával bír. [...] a posta- és Talliánház: utóbb, az utca másik szögletén, a nagy vendéglő, mellynek 80 vendégszobája, tágas kávéháza, ét- és tánczterme van.”⁶

Jegyzetek:

1. Erről bővebben: Fára József: *A balatonfüredi színház megalapítása és működésének első évtizedei*. Zalaegerszeg, 1925.
2. „Már a nádor kérte az apátságot, ha sor kerül rá, a gyógyteret délről lezáró, emeletes, a tóra a kilátást megszüntető, ún. alsó traktérházat távolítsák el. Most, hogy teljesen leégett, eleget tett a kérésnek az apátság, egészen lerombolták az épületet, hogy szabadon áramolhassék onnan a kút terére a levegő.” Zákonyi Ferenc: *Balatonfüred*. Veszprém, 1988. 164. p.
3. Kisfaludy Sándor levele Zala megye közgyűléséhez. 1836 május 2. Közli: *Kisfaludy Sándor hátrahagyott munkái*. Szerk.: Gálos Rezső. Győr, 1931. 386–387. p.
4. Hudi József: A balatoni fürdőkultúra a reformkorban. *Zalai Gyűjtemény*, 28. (1988). 117. p.
5. Zákonyi F.: i. m. 165. p.
6. *Balaton albuma. Emlék Füred s környékéről*. Rajzolta és szerkesztette: Szerelmey Miklós. Pest, 1851. 13. p.

Dunán a Füzű s Manikellén a Posta

a Balaton uszicol FÜRED von der Seeseite

Szerelmey Miklós Balaton albumából